

VISSZA A GETTÓBA?!

A PROLETÁRDIKTATÚRA ÉS TANULSÁGAI, AHOGY EGY CIONISTA LÁTTA*^{*}

PELLE JÁNOS

Schönfeld Józsefet, a *Vissza a gettóba?!* című 1919-es emlékirat – vagyis műfaját tekintve inkább terjedelmes röpirat – szerzőjét ma már egyáltalán nem ismerik. Tény, hogy a maga korában is csak a cionista körökben tudtak róla. 1903-ban, még egyetemistaként, többekkel együtt megalapította Budapesten a Makka-beát, a korai magyar cionizmus legnagyobb hatású szervezetét, a zsidó egyetemi hallgatók érdekképviseletét, amelynek egy időben elnöke is volt. Ismeretes azonban, hogy a cionizmus, amelynek ez a Tiszapéterfalván (на Пийтерфолво [ejtsd: *pijterfolvo*], Ukrajna) 1884-ben született ügyvéd lelkes híve és terjesztője volt, a magyar zsidók körében nem volt népszerű. A neológ budapesti hitközség és lapja, a tekintélyes *Egyenlőség* kezdettől fogva élesen támadta, „hazafiatlanak” minősített felfogása miatt. Schönfeld végig ügyvédként kereste a kenyerét, emellett publicistaként működött, és 1907-től újságot adott ki: a *Zsidó Szemle* című, néhány száz olvasóhoz eljutó folyóiratot, a Magyar Cionista Szövetség (MCSZ) lapját. Ő szerkesztette az 1918 őszi hetilappá alakult és már ezres példányszámban kiadott újságot is. A *Vissza a gettóba?!* című röpirat 1919. október elején jelent meg. A fővárost átmenetileg megszálló román hadsereg cenzora, bizonyos Skida engedélyezte a kiadását. Alcíme: *Egy zsidó jegyzetei a diktatúra alatt*. A röpirat Heller K. és Társa kő- és könyvnyomdai műintézetében készült, amely a VIII. kerületi Német utca 27. szám alatt volt.

CIONISTA RÖPIRAT

A 46 oldalas röpirat 1919 szeptemberében kelt előszavában a szerző közli munkája születésének körülményeit. Először is azt, hogy mi indította arra, hogy tollat ragadjon. „A diktatúra élén túlnyomó számban »úgynevezett« zsidókat látva, fokozott mértékben vett erőt rajtam az elkeseredés és a kétségbeesés, mely annál fájóbb volt, mert éreztem és tudtam, hogy az ismeretlenség homályából felkapaszkodott kalandorok veszedelmes politikája miatt a zsidóságot fogják felelősségre vonni, azt a zsidóságot, mely a maga összességében amúgy is talán a legtöbbet szenvedte az átkos négy hónap alatt.” A röpirat ugyanakkor reakció az 1919 augusztusa, tehát a tanácsköztársaság bukása után bekövetkező eseményekre is. Ekkor az Ébredő Magyarok Egyesülete az egyetemeken és a főváros több pontján antiszemita tüntetéseket szervezett és utcai plakáton uszított a zsidók ellen. Igaz, a szerző – bizonyára óvatosságból – előrebocsátotta: „A diktatúra bukása óta lejátszódott eseményeket szándékosan nem érintem.”

* Száz évvel ezelőtt, 1919. augusztus 1-jén bukott meg a 133 napos kommunista rémuralmat megvalósító Magyarországi Tanácsköztársaság, a Kun Béla vezette proletárdiktatúra. (A Szerk.)

Schönfeld 1919 szeptemberének utolsó hetében fejezte a kéziratát, és ekkorra már hírek érkeztek a Nemzeti Hadsereg különítményeseinek dunántúli leszámlálásairól, és a Rongyosgárda tagjai által a Duna–Tisza-közén elkövetett gyilkosságokról. Ezeknek áldozatai túlnyomó többségben zsidók voltak. Nemcsak a tanácsköztársaság által felállított direktóriumokban részt vevő személyek, de jómódú kereskedők, földbirtokosok is, akiket azért öltek meg a hatalomváltás után „rendet teremtő” fegyveresek, hogy kirabolják őket. Ezeket az akciókat a helyi lakosság egy része támogatta, másik része pedig passzívan szemlélte. Semmi jele nem volt annak, amit egy másik „zsidó emlékirat” szerzője, Molnár Jenő optimistán jósolt *A 133 napos rémuralom* című, 1919. augusztus végén megjelent könyvének végén.¹ „A fehérterror, ha egyáltalán lesz, hamarosan kitombolja magát. Végigsöpri az országot, mint fullasztó, gyilkosan perzselő hőség után a zivatar. De a zivatart nem lehet állandósítani.” Schönfeld felismerte, hogy a Horthy-rendszerben az antiszemitizmus tartósan jelen lesz, meghatározó szerepe lesz ideológiájában, még akkor is, ha a nyílt fehérterror egyszer befejeződik.

A *Vissza a gettóba?!* stílusát és formáját tekintve csiszolatlan és hevenyészett – érződik rajta, hogy szerzője zaklatott időkben vetette papírra. Ugyanakkor sok olyan gondolatot tartalmaz, amely a maga korában eredeti felismerésnek tekinthető. Schönfeld a nem zsidó többség és a zsidó kisebbség viszonyában felismeri a tartósan ígérkező feszültséget, előre jelzi az éleződő konfliktusokat. A feszültség a következő évtizedekben valósággal átítatta a politikát, és szerepet játszott a holokauszt negyed századdal későbbi kollektív tragédiájában is. Kísérteties a röpirat címe. Arra utal ugyanis, hogy az I. világháborút követő kommunista forradalmi kísérletekben szerepet vállaló zsidók (pontosabban zsidó származású, de magukat kommunistának valló emberek) a zsidóságot azon az úton indították el, amely az új, de a középkoriaktól különböző gettókba vezet. És valóban: a közép- és kelet-európai holokauszt során a „judeobolsevizmus” elleni harcot meghirdető nácik gettókat hoztak létre a zsidók számára. Igaz, már nem azzal a céllal, hogy tartósan elkülönítsék, hanem hogy megsemmisítsék őket.

Schönfeld sajátos nézőpontjának okára röpirata 1919 júniusában kelt bevezetésében tér ki. „Írásomat, és a magyar zsidóság jövőendő politikájáról kifejtendő elveimet a modern zsidóság egyetlen mentő eszméjének, a cionizmusnak a szelleme lengi át.” Itt érdemes megállnunk egy pillanatra. Ahhoz, hogy valaki a cionizmust, az „öshazába, Cionba való visszatérés” eszméjét 1919 nyarán a zsidóság „[meg]mentő eszméjének” tartsa, szinte látnoki képességekkel kellett rendelkeznie. Igaz, 1917 novemberében megszületett a Brit Birodalom részéről a Balfour-nyilatkozat, amely a „nemzeti otthont” ígért a zsidóságnak Palesztinában, azzal a kikötéssel, hogy „az nem jár együtt a területen élő más népek önrendelkezési jogainak csorbulásával”. Ez az első, fontos lépés volt Herzl Tivadar álmának megvalósulása felé. De Palesztina akkor még nem volt alkalmas arra, hogy az önkéntesként odaérkező európai zsidók számára megélhetést nyújtson, az európai antiszemitizmus elől menekülő tömegeit pedig semmiképp sem tudta volna befogadni. Mégis, Schönfeldet ez az egyelőre merőben elméleti pozíció figyelemre méltó felismerésekhez vezette.

Herzl Tivadart követve abból indult ki, hogy „az asszimiláció nem lehet a további fejlődés útja, az feltétlenül a zsidóság teljes megsemmisítéséhez fog vezetni”. Programként vallotta s célul tűzte ki, hogy a magyar zsidók, amennyiben a nem-zsidó többség, illetve a politikai elit számára nem kívánatosak, új hazát találjanak maguknak Palesztinában. Ami majd az idealizmus, a nemzeti érzés újjászületéséhez vezet a „legundokabb materializmussal” megfertőzött zsidóságban. Erről az alapról bírálta a hazai hitközségek vezetőinek addig folytatott, szűklátókörű, a cionizmust elutasító politikáját. Velük szemben ezt vallotta: „A cionizmus a zsidót öntudatra, önérzetre, ezzel szemben az asszimiláció gerinctelenségére, gyávaságra, meghunyászkodásra neveli.”

Herzl Tivadart követve abból indult ki, hogy „az asszimiláció nem lehet a további fejlődés útja, az feltétlenül a zsidóság teljes megsemmisítéséhez fog vezetni”. Programként vallotta s célul tűzte ki, hogy a magyar zsidók, amennyiben a nem-zsidó többség, illetve a politikai elit számára nem kívánatosak, új hazát találjanak maguknak Palesztinában. Ami majd az idealizmus, a nemzeti érzés újjászületéséhez vezet a „legundokabb materializmussal” megfertőzött zsidóságban. Erről az alapról bírálta a hazai hitközségek vezetőinek addig folytatott, szűklátókörű, a cionizmust elutasító politikáját. Velük szemben ezt vallotta: „A cionizmus a zsidót öntudatra, önérzetre, ezzel szemben az asszimiláció gerinctelenségére, gyávaságra, meghunyászkodásra neveli.”

1 MOLNÁR Jenő: *A 133 napos rémuralom*, Kultúra, Budapest, 1919.

**programként vallotta,
hogy a magyar zsidók
új hazát találjanak
maguknak Palesztinában**

ELLENASSZIMILÁCIÓ

Schönfeld a következőket írta röpiratának első fejezetében: „A magyar zsidóság rosszul és helytelenül fogta fel az egyenjogúsítást. Abból a téves felfogásból indult ki, hogy a magyar szabadelvű politikusok azzal a feltétellel egyenjogúsították a zsidóságot, hogy ezzel szemben a zsidó vesse el magától mindazokat a sajátosságokat, melyek a zsidóság több ezer éves kultúrájának az összességét képezik.” Szerinte a zsidók a kiegyezés után túlzásba vitték a nacionalizmust, „fajmagyarok” akartak lenni. De az erőszakos, mesterkéltny magyarosodás nem váltotta be a reményt, amit hozzá fűztek. Az „előkelőbb körök” tüntetően kerültek velük az érintkezést, a politikai elit nem fogadta be őket. „A magyar zsidó intellektüel osztály tehát taktikát változtatott. Levetette a zsinóros dolmányt, elvetette a magyar nemzeti eszme harci jelszavát, egyszerre világpolgár, kozmopolita, szabadgondolkodó, radikális, vagy más divatos eszmék harcosa lett.” Aztán így folytatja: „A magyar zsidóság nagy részét tehát a zsidó öntudat, és pedig a zsidó nemzeti öntudat teljes hiánya vetette az ún. destruktív áramlatok ölébe. A szabadkőműves páholyok, a szocialista szervezetek, a radikális politikai pártok élén mindenütt zsidó intellektuelleket találunk, akik így akarva, nem akarva rásütik ezen szervezetekre a zsidó-bélyeget, amivel máris sokat ártnak az általuk képviselt eszméknek.” Majd később ezt írja: „A zsidó intellektüel ahelyett, hogy a zsidóságon belül igyekezett volna a maga részére közéleti szereplést biztosítani, az egész ország politikai életének és társadalmi berendezkedésének a megváltoztatására érezte magát hivatottnak. A zsidó intelligenciának ez a szerepe szülte a zsidók elleni elkeseredett hangulatot, az antiszemitizmust.” Megjegyzendő, hogy ugyanez a gondolatmenet köszön vissza a *Zsidó sebek és bűnök* című, a '30-as években született röpiratban, melynek szerzője, Pap Károly azonban a „cionista megoldást” is elutasította.²

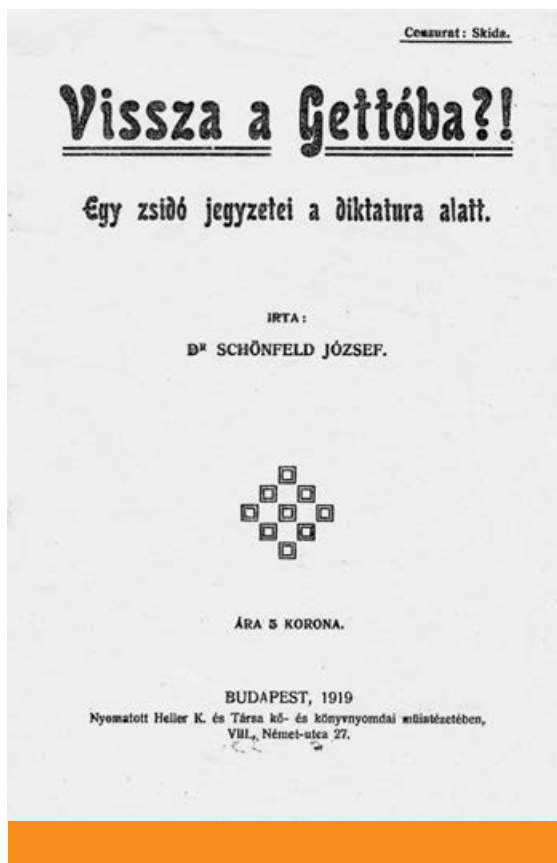
Mindenképpen figyelemre méltó, bár az előzőleg kifejtett nézeteit tekintve nézve logikus, hogy Schönfeld élesen bírálja az ún. „missziós elméletet”, amelynek legnagyobb hatású képviselője, a korabeli neológ zsidóság és a baloldal közös bálványja, Ady Endre volt. Konkrétan a költő *A bélyeges sereg* című versére utal, amikor ezt írja: „Azt is szokták mondani a fellengzős frázisokat kedvelő lelkészeink, hogy mi vagyunk a kovász, amely a népek körében az új eszméket kelti. Köszönjük szépen a kovász szerepét. Jól néz ki egy olyan nép, mely csupa kovászból áll. Az igazán meg savanyodhat és elposhadhat. A zsidó nép nem akar missziót teljesíteni. Egyetlen missziója volt és ezt befejezte akkor, amikor a világnak a kultúra alapjait képező mózesi tanokat átadta. Most már csak egy missziója van hátra, az, amellyel minden nép elsősorban önmagának tartozik; hogy saját fennmaradását, a saját jövőjét biztosítsa a saját otthonában, az ősi szőlőtőkék és fügefák árnyékában. A misszió-elmélet az egész zsidóság létezését altruista alapra helyezte. Mások érdekében, más nemzetek javára kívánja a zsidóság fennmaradását. Ezzel szemben a cionizmus a valóban szent egoizmus, a nemzeti lét egoizmusára alapítja a zsidóság jövőjét.”

VALLÁSTALAN DIKTATÚRA

Schönfeld röpiratának a *Proletárdiktatúra – vagy zsidó diktatúra?* című fejezetében szembenézett az 1919 őszén izzóan aktuális kérdéssel, azzal, hogy a közhangulattá vált, tudatosan gerjesztett antiszemitizmusnak volt-e racionális alapja.

„A proletariátus diktatúráját Magyarországon zsidó uralomnak szeretik nevezni. Ha felületesen és azzal a bizonyos rosszakarattal szemléljük a dolgot, amellyel minden vélt rosszat a zsidók rovására szeretnek írni, akkor látszólag igazat kell adnunk azoknak, akik ebből az ügyből is zsidókérdést akarnak csinálni. Tényleg úgy áll a dolog, hogy a kormányzótanács tagjainak túlnyomó többsége zsidó, a radikális szárny, a régi kommunista vezérek kivétel nélkül mind zsidók, a hadsereg főparancsnok és a hadtestparancsnokok zsidók, a politikai megbízottak zsidók, akikről még maga a pártkongresszus is mint olyanokról

² PAP Károly: *Zsidó sebek és bűnök. Vitairat, különös tekintettel Magyarországra*, Kosmos, Budapest, 1935.

Schönfeld József: *Vissza a gettóba?!* (1919)

Viktor V. Bolshakov: *Szovjetellenesség – cionista mesterség* (1971)

beszél: »kiknek arcán a pajesz nyomai még ott láthatók«. Ezzel szemben a következőket kell szem előtt tartanunk. A zsidóságnak semmi köze ezekhez a volt kommunista vezérekhez, akik igazán csak annyiban tekinthetők zsidóknak, amennyiben zsidónak születtek. Kun Béla maga jelentette ki a szovjetkongresszus május 21-i ülésén, amikor a pogromagitációról folyt a vita, hogy ő magát nem tartja zsidónak. »A nagyapám zsidó volt, az apám is az volt, én azonban már kommunista vagyok«, szökött büszkén, hogy nála a zsidó »vallást« felváltotta a kommunizmus, mint legújabb vallása az emberiségnek – írta. Schönfeld leszögezi: „Nem a zsidóság érdekében kiáltották ki a proletárdiktatúrát, nem a zsidóság uralmát jelentette a diktatúra, még ha véletlenül egyes zsidónak született egyének jutottak is túlnyomó többségben vezető szerephez benne. Maga a zsidóság szenvedte a legtöbbet a zsidó »messiások« uralma alatt.”

Schönfeld kitér arra, hogy Kun Béla a társait a tanácsköztársaság alatt igencsak foglalkoztatta az antiszemitizmus problémája, és ugyanazt a felfogást vallották, mint a hitközségi vezetők, vagyis hogy a zsidóság nem nemzetiség, hanem csakis és kizárólag vallás. „A zsidósággal szemben a kommunisták is ugyanabba a hihetetlenül bornírt asszimilációs politikába estek, mint a többi, azelőtt szerepet játszott asszimiláns zsidó-vezéralakok.” Ugyanakkor a kommunisták, nehogy a származásuk miatt „zsidóbarátsággal” vádolják őket, maguk is felléptek a „galíciaiak” ellen, gyalázatosan bántak velük. „Mikor az elkeseredés már olyan nagy lett a proletárok között, hogy már a szovjet üléseken is antiszemita ízű beszédek hangzottak el, Kun Bélának gondoltak egy nagyot és merészet és elrendelték, hogy estétől reggelig össze kell fogdosni az összes Budapesten levő galíciai menekültet és be kell szállítani őket a toloncházba, hogy onnan hazájukba küldessenek haza.” „A *Vörös Újság* azután színes riportokban írta meg az éjjeli razzia eredményét és a zsidó népbiztosok elégedetten dörzsölték kezeiket, mondván: »Most fogják ránk, hogy zsidóuralmat folytatunk! Olyan antiszemita razziát rendeztünk, hogy aki nálunk jobban csinálja, az már csal.«” Erről az epizódról mindaddig keveset tudtunk.

Végül Schönfeld felteszi a kérdést: mi lesz a teendő? Válasza egyértelmű, bár maga sem hihette komolyan, hogy rövid időn belül enyhítheti az 1919 őszi kirobbanó feszültséget. „A magyar zsidóságnak legelső feladata lesz a diktatúra bukása után, hogy önérzetes manifesztációval forduljon a magyar nemzet közvéleményéhez, amelyben ünnepélyesen tiltakozik azellen, hogy egyes zsidó vezérek zsidó volta miatt a kommunizmus bűneiért a zsidóságot kívánják felelőssé tenni. Ünnepélyesen meg kell tagadni mindennemű közösséget ezekkel a közönséges gonosztevőkkel, akik magukat amúgy sem tekintették zsidóknak, kiknek tevékenysége ellenkezik a zsidó világnézettel és a zsidó próféták által hirdetett messiási eszmékkel, akik e világfelforgató

eszméket Lenin mestertől tanulták, aki pedig sohasem volt zsidó.” És végül egy nehezen megfogadható, és meg kevésbé számonkérhető tanács, amit a *Vissza a gettóba?! szerzője* a németországi zsidó sajtóból vett át: „Zsidók! Ne vegyetek részt számotokat meghaladó arányban a politikában!”

ANTISZEMITIZMUS ELLEN VALÓ ORVOSSÁG?

Száz év után visszatekintve az 1919-es eseményekre, a tanácsköztársaságra, a vörösteror reakciójaképpen kibontakozó fehérterrorra, és az eseménysorozatra adott cionista reakcióra, megállapíthatjuk, hogy Schönfeld Józsefnek azért távolból sem volt mindenben igaza. A negyed évszázaddal később bekövetkezett holokauszt perspektívájából szemlélve különösképpen jól látta a politikai antiszemitizmus fenyegető kényszerpályáját, de az adott pillanatban, 1919 szeptemberében, az események zűrzavarában tévedett, illetve elfeledkezett a tragikus előzményekről.

Mindenekelőtt arról, hogy Magyarországon, illetve Közép- és Kelet-Európában a forradalmi zűrzavar és az erőszak kitörései szorosan összefüggtek az I. világháborúval, azzal az értelmetlen mézárlassal, amelyben az emberi élet elveszítette értékét. Schönfeld nem tér ki arra, hogy a frontról hazatérő, fegyverüket megtartó katonák már 1918 novemberében és decemberében sorozatos rablásokat, gyilkosságokat követtek el országszerte, főként a vidéken élő gazdag zsidók ellen. Károlyi Mihály kormányzata csak a rendfenntartó erők bevetésével, tűzparancssal tudta letörni a több mint száz településen kitört lázongásokat. Az atrocitásokban a háborús veszteségektől és a nélkülözésektől megviselt helybeliek is részt vettek. A megtorlásoknak mintegy ezer halottja volt, ami összehasonlítható az 1919-es áldozatok (vagyis a vörös- és fehérterror által *együttesen* meggyilkoltak) számával. A közrend helyreállításában zsidó önkéntes karhatalmi század is részt vett. Schönfeldnek erről tudnia kellett, hiszen az alakulatot közeli munkatársa, a frontot megjárta Beregi Ármin vezette, aki előzőleg a Makkabea zsidó diákszövetség alelnöke volt. (Az zsidó önkéntesek megszervezését és felfegyverzését Friedrich István hadügyi államtitkár engedélyezte, a század 1919. február végéig állt fenn.)

Vagyis az 1919 őszi fellángoló magyarországi antiszemitizmusnak akkor már komoly, közvetlen előzményei voltak. Mivel a zsidógyűlölet alapján véve irracionális indulat, nem állta meg a helyét Schönfeldnek az a megállapítása, hogy az asszimilációt népszerűsítő, a mindenkori politikai elittel jó kapcsolatot ápoló neológ zsidó vezetők politikája tehetett róla. Mint ahogy az sem felelt meg a valóságnak, hogy a cionizmus, különösen annak kezdeti állapotában, az adott viszonyok között ellenszer lehet az antiszemitizmus ellen. Ezért volt naiv az a politikai elképzelés, amit Schönfeld röpirata végén felvázolt. „A magyar zsidóságnak csak két választása lehet a közeljövő politikai mozgalmait illetően: vagy teljes visszavonulás és teljes tartózkodás pártok küzdelmeitől és a szavazástól, vagy nyílt zsidó nemzeti politikai pártot kell szerveznie és ennek keretében csupán annyit igyekezzen elérni, hogy a zsidó kisebbség megfelelő képviselőt nyerjen a zsidóság politikai érdekeinek védelmére.”

a forradalmi zűrzavar és az erőszak szorosan összefüggtek az I. világháborúval

AZ ÍGÉRET FÖLDJE ELŐTT

Érdemes végül röviden összefoglalni, hogyan alakult a cionisták politikája 1919-ben és 1920-ban. Dr. Alexander Emed *A magyarországi cionista mozgalom története, 1902–1948* című művében leírja, hogy az MCSZ 1919 márciusában új vezetőséget választott, majd a hatalomra jutott kommunisták nyomában betiltották a Makkabeát.³ Jellemző tény, hogy amikor – még a kommün kikiáltása

3 Alexander EMEDE: *A magyarországi cionista mozgalom története, 1902–1948*, szerk. BÓDOG Gyula, Bethlen téri OnegSabbat Klub, Budapest, 2005.

Szovjet antiszemitizmus
– Joseph Efimovsky:
A cionizmus rasszizmus (1976)

előtti napokban – Cvi Perez bécsi rabbi és cionista vezető a Vigadóban előadást tartott a cionizmus nemzetközi helyzetéről, egy zsidó származású szociáldemokrata a Vörös Gárdát küldte ki a gyűlés felosztatására. A *Magyar Zsidó Szemle* utoljára 1919. március 14-én jelent meg, s március 21-e után az MCSZ is felfüggesztette működését.

„1919–1920 az ébredő magyarok, a fehérterror korszaka. A zsidókat teszik felelőssé mindazért, ami a vörösök idején történt. A bevonuló Horthy Miklóst Siófokon fogadta a Magyar Zsidók Országos Szövetsége. A zsidók nevében dr. Patai József szólt Horthyhoz. Horthy rágalmazta Vázsonyit és a cionistákat is. A vád főleg az volt, hogy fegyveres ellenállást készítenek elő ellene. Patai elmagarázta Horthynak, hogy nincs ok félelemre. A Makkabea kulturális célokot szolgáló egyesület, és a tagjaiból alakult cionista század a rend fenntartására alakult. Biztosította a kormányzót a magyar zsidóság hűségéről” – írja a korai magyar cionizmus történetét feldolgozó, idézett kötet. Megjegyzendő, hogy Patai József (1882–1953) a legtekintélyesebb cionista vezetők egyike volt, a *Múlt és Jövő* szerkesztője. Ami a Makkabeát illeti: az ellenforradalmi rendszer feloszlatta, de Ezra néven engedélyezte a zsidó diákok egyesületének megalakulását.

Schönfeld József, aki egész életét a cionista eszmének szentelte, 1919 novemberében lefordította és megjelentette Herzl Tivadar *A zsidó állam* című röpiratát. *Harcban a zsidóságért* címmel két kötetben adta ki újságcikkeit, és a '20-as években újra az MCSZ elnökévé választották. A belügyminisztérium 1927-ben fogadta el az MCSZ alapszabályát, ezzel legalizálta a cionisták hazai működését. De a cionista eszmét, amelyet a hazai zsidó vezetők többsége továbbra is elítélt és „nemzetellenesnek” tartott, 1944-ig csak nagyon szűk körben ismerték Magyarországon. Schönfeld a '30-as évek közepén halt meg, nem érte meg a holokausztot és Izrael állam megalakulását. ■